

Anna Glimos-Nadgórska

Szkolnictwo zawodowe oraz doksztalcające w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim w dwudziestoleciu międzywojennym

Wieki Stare i Nowe 5(10), 114-136

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Glimos-Nadgórska

Szkolnictwo zawodowe oraz dokształcające w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim w dwudziestoleciu międzywojennym*

Na ziemiach wchodzących w skład byłego zaboru rosyjskiego, którego częścią pozostawało Zagłębie Dąbrowskie¹, dynamicznemu rozwojowi przemysłu na przełomie XIX i XX wieku nie towarzyszył rozwój szkolnictwa zawodowego ani dokształcającego, m.in. ze względu na zacofanie ekonomiczno-techniczne monarchii rosyjskiej. Kształcenie kwalifikowanych kadr odbywało się tu przede wszystkim przez terminowanie u majstrów cechowych oraz praktykowanie w warsztatach, a w mniejszym stopniu w zakładach przemysłowych. Idea kształcenia zawodowego na terenie fabryk, rozwijana po 1918 roku na ziemiach Polski centralnej, a także Zagłębia, nie była realizowana w województwie śląskim², ze względu na

* Podjęty temat jest kolejną rozprawą autorki porównującą szkolnictwo funkcjonujące na tych dwu różnych obszarach w dwudziestoleciu międzywojennym. Poprzednie artykuły to: *Szkolnictwo powszechne w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim w okresie międzywojennym*. W: *Śląsko-zagłębiowskie konfrontacje historyczne (XIX—XX wiek)*. Red. M.W. WANATOWICZ. Katowice 1999, s. 97—114; *Szkolnictwo średnie ogólnokształcące w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim*. W: *Z Żywca do Opola. Góral z urodzenia, opolanin z wyboru. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Adamowi Suchońskiemu*. Red. B. KUBIS. Opole 2011, s. 289—298; *Szkolnictwo przedszkolne w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim*. *Szkolnictwo przedszkolne w województwie Śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim w dwudziestoleciu międzywojennym*. W: *Wokół problemów edukacji... Księga pamiątkowa dedykowana Pani Profesor Grażynie Panko z okazji 90-lecia Zakładu Dydaktyki Historii i Wiedzy o Społeczeństwie w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego*. Red. J. WOJDON, B. TECHMAŃSKA. Wrocław 2012, s. 51—60.

¹ Pojęcie „Zagłębia Dąbrowskiego” zostało zaprezentowane w wielu pracach. Por. m.in.: M. NIŃA: *Zagłębie Dąbrowskie w historiografii. Pojęcie, źródła, stan badań, postulaty badawcze*. W: *Zagłębie Dąbrowskie. W poszukiwaniu tożsamości regionalnej*. Red. M. BARAŃSKI. Katowice 2001, s. 52—71; A. GLIMOS-NADGÓRSKA: *Literatura i źródła do dziejów Zagłębia Dąbrowskiego w edukacji historycznej*. „Wiadomości Historyczne” 2011, nr 2, s. 19—26.

² Problem funkcjonowania województwa śląskiego opisano w wielu pracach. Por. m.in.: *Województwo śląskie (1922—1939). Zarys monograficzny*. Red. F. SERAFIN. Katowice 1996; A. GLIMOS-

inny układ stosunków społecznych, inne potrzeby tego regionu i akordowy system pracy. Ponadto celowa działalność władz pruskich zmierzająca do tego, by mieszkańcy narodowości polskiej pozostawali tanią i niewykwalifikowaną siłą roboczą oraz niedostrzeganie przez samych Górnoszlązaków potrzeby podnoszenia swych kwalifikacji, lecz podkreślanie znaczenia wykonywanej przez nich ciężkiej pracy fizycznej³ powodowały, że i na przejętej przez Rzeczpospolitą Polską części ziem Górnego Śląska szkolnictwo zawodowe prawie nie istniało.

Skutki przeszłości, a także szczególny nacisk kładziony przez władze odrodzonej Rzeczypospolitej i władze autonomicznego województwa na rozwój szkolnictwa powszechnego i ogólnokształcącego spowodowały, że organizacja i funkcjonowanie szkolnictwa zawodowego i doksztalającego na tych terenach były dość zróżnicowane.

Po 1918 roku w Zagłębiu wznowiły działalność nieliczne placówki kształcenia zawodowego, ale przysposabianie do zawodu — jak już wspomniano — odbywało się przez praktykowanie w zakładach. W województwie zwrócono uwagę na uruchomienie szkół zawodowych i doksztalających, ale na bazie założeń byłego państwa pruskiego. Przyjmowanie różnych nazw dla szkół zawodowych oraz pozaszkolnych form kształcenia zawodowego spowodowało, że niektórzy badacze zaliczali te pierwsze do placówek doksztalających, a inni do zawodowych. Stan taki sprawił, że w wielu zestawieniach podawano dość zróżnicowane dane liczbowe dotyczące placówek tego rodzaju funkcjonujących w tych samych latach⁴.

Na początku lat 20. XX wieku rozwój szkół doksztalających i podejmowanie w nich nauki przez młodzież, która nie ukończyła szkoły powszechnej, wynikało m.in. z:

-NADGÓRSKA: *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922—1939)*. Katowice 2000, s. 17—28.

³ Ten skomplikowany problem przyjęcia przez Górnoszlązaków określonych zasad postępowania i życia w państwie pruskim, które chcieli przenieść do niepodległej Rzeczypospolitej, należy do zagadnień mniej znanych. Już w okresie międzywojennym wyjaśniał go E. SZRAMEK: *Śląsk jako problem socjologiczny*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”. T. 4. Katowice 1934. Stał się on również przedmiotem rozważań innych autorów, m.in.: E. KOPCIA („My” i „oni” na Górnym Śląsku (1918—1939). Katowice 1986) oraz K. WÓDZ („Swoi” i „obcy” na Górnym Śląsku. Z problematyki stosunków etnicznych. Red. K. WÓDZ. Katowice 1993). Starła się go również naświetlić autorka, prezentując genezę przyjęcia przez autonomiczny Sejm Śląski tzw. ustawy celibatowej. Por. A. GLIMOS-NADGÓRSKA: *Uwarunkowania pracy zawodowej nauczycielek szkół powszechnych województwa śląskiego (1922—1939)*. Artykuł złożony do druku na konferencję „Edukacja — Kultura — Społeczeństwo”, organizowaną we wrześniu 2011 roku m.in. przez Uniwersytet Wrocławski w Łagowie.

⁴ Np. M. SŁANIA (*Szkice z dziejów szkolnictwa na Górnym Śląsku*. „Chowanna” 1960, z. 5/6, s. 236) podaje, że w roku szkolnym 1935/1936 funkcjonowało w województwie śląskim 169 szkół doksztalających i zawodowych, a J. PRAŻMOWSKI (*Szkolnictwo w województwie śląskim. Przedszkola, szkoły wszelakiego typu, nauczycielstwo*. Opracowano na podstawie materiałów urzędowych i innych źródeł. Katowice 1936, s. XX) wymienia tylko 80 takich szkół.

- częstego przerywania nauki przez uczniów przed ukończeniem 14. roku życia (na skutek niepowodzeń szkolnych bądź z powodu trudnej sytuacji rodzinnej);
- niskiego stopnia organizacyjnego szkół powszechnych wiejskich;
- braku prawnego uregulowania konieczności ukończenia szkoły powszechnej jako podstawy dalszego kształcenia, czyli braku drożności polskiego szkolnictwa;
- zapisu *Ustawy o pracy młodocianych i kobiet* nakazującej młodzieży podejmującej pracę zawodową przed ukończeniem 18. roku życia uczęszczać na zorganizowane doksztalcanie zawodowe i czyniącej pracodawców odpowiedzialnymi za doksztalcanie swoich pracowników⁵.

W Zagłębiu nieliczne jednostki kształcenia zawodowego podlegały Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). W województwie śląskim podporządkowane one były do 1925 roku Wydziałowi Przemysłu i Handlu w Katowicach, ściśle współpracującemu z Ministerstwem Przemysłu i Handlu w Warszawie⁶. Problem organizacyjnego ujednoczenia szkolnictwa zawodowego już w 1925 roku oraz w latach następnych był wielokrotnie przedmiotem debaty posłów Sejmu Śląskiego⁷. Jednak tych słusznych — z punktu widzenia polskiej racji stanu — zamysłów nie był w stanie zrealizować ze względu na obowiązujące tu nadal niektóre postanowienia ustawodawstwa pruskiego, austriackiego i odrodzonego państwa polskiego. Dopiero gdy na mocy okólnika z 16 lipca 1925 roku szkolnictwo zawodowe zostało przejęte przez Wydział Oświecenia Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, we wszystkich szkołach doksztalcających zawodowych w roku szkolnym 1925/1926 wprowadzono nowy, jednolity podział godzin i nowe programy nauczania⁸. Przyjęto też ściśle określone zasady ich organizowania, m.in. polegające na tym, że młodzież pracująca w wieku 14—18 lat i uczęszczająca do takich szkół musiała wykazać się ukończeniem 5 klas siedmioklasowej szkoły powszechnej, a w celu zabezpieczenia właściwej frekwencji wprowadzono nawet książeczki kontrolne⁹. Jednak dopiero w 1928 roku wydano jednolite plany nauki dla 20 grup kształcenia zawodowe-

⁵ S. ADAMEK: *Społeczno-pedagogiczne funkcje i konsekwencje zatrudniania młodocianych w kopalniach węgla kamiennego Zagłębia Dąbrowskiego w latach 1918—1939*. W: *Wychowanie i praca młodzieży w województwie śląskim i Zagłębiu Dąbrowskim w warunkach gospodarki kapitalistycznej*. Red. W. BOBROWSKA-NOWAK. Katowice 1978, s. 71.

⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: APKat.), Urząd Wojewódzki Śląski — Wydział Oświecenia Publicznego (dalej: UWŚl. — WOP), sygn. 11, k. 58, W. MIĘDNIAK: *Rozwój szkolnictwa w województwie śląskim*. Por.: P. BARCZYK: *Drogi rozwoju i unifikacji kształcenia produkcyjnego na Górnym Śląsku w latach 1922—1939*. Katowice 1983, s. 65.

⁷ Por. m.in.: Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Śląskiego, 110., 124. i 135. posiedzenie I Sejmu Śląskiego z 11 VI i 13 XI 1925 roku oraz 30 III 1930 roku. Łam 6, 3 i 69.

⁸ Niektóre ramowe plany nauczania podał: P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 77—78.

⁹ Ibidem, s. 66—67.

go¹⁰. Funkcjonowanie na obszarze województwa niektórych postanowień pruskiego ustawodawstwa, cieszącego się większą popularnością niż obowiązujące tu ustawodawstwo polskie (np. w zakresie pracy młodocianych), powodowało jednak, że często nie przestrzegano przepisów prawa śląskiego. Z tych to powodów naczelnik Wydziału Oświecenia Publicznego Tadeusz Kupczyński zwrócił się w 1933 roku z apelem do kierowników wszystkich szkół doksztalających zawodowych o wdrożenie w życie polskich przepisów o prawie przemysłowym, zgodnie z rozporządzeniem prezydenta RP z 7 kwietnia 1927 roku. Jednak rozciągnięcie tegoż na obszar autonomicznego województwa nastąpiło dopiero na podstawie ustawy Sejmu Śląskiego z 17 maja 1933 roku¹¹. Pomimo tego również w latach następnych nie przestrzegano obowiązujących przepisów. Należy jednak podkreślić, że mimo wielu trudności organizacyjnych śląskie szkolnictwo doksztalające spełniało również inne zadania, niż te organizowane na ziemiach pobliskiego Zagłębia Dąbrowskiego. Na obu porównywanych obszarach jego głównym celem było krzewienie elementarnego wykształcenia ogólnego i zawodowego, dodatkowo na terenach górnośląskich miało ono propagować polskość wśród tutejszej społeczności, przyzwyczajonej do swej odrębności.

Władze województwa śląskiego na rozwój szkół i kursów doksztalających przeznaczały znacznie więcej nakładów finansowych niż władze województwa kieleckiego czy terenowe władze zagłębiowskie. W tym zakresie śląskie władze oświatowe nie były krępowane przepisami konwencji genewskiej, jak w przypadku rozwoju szkolnictwa ogólnokształcącego. Dlatego Śląska Rada Wojewódzka i Sejm Śląski, rozumiejąc doniosłą rolę kształcenia zawodowego, prowadziły w latach 1922—1926 zakrojoną na szeroką skalę akcję organizowania rozmaitych kursów i szkół doksztalających dla terminatorów i uczniów przemysłowych.

Od 1926 roku całością działań zmierzających do rozwoju szkolnictwa zawodowego kierował Śląski Instytut Rzemieślniczo-Przemysłowy. W latach 1927—1938 zorganizował on łącznie 358 różnych kursów, w tym 18 rzemieślniczych i 17 przemysłowych, w których brało udział ponad 11 tys. osób, a ponad 9 tys. z nich otrzymało świadectwa ich ukończenia¹². W programie tzw. przedmiotów ogólnokształcących — realizowanych podczas trwania kursów — zapoznawano młodzież i słuchaczy z elementarnymi wiadomościami z historii i geografii Polski, a także uczono poprawnego posługiwania się literackim językiem polskim. Na podkreślenie zasługuje uregulowanie sprawy ekwiwalentności, czyli uznania ukończonych kursów za równoważne z ukończeniem nauki w zakresie programu szkoły doksztalającej

¹⁰ „Dziennik Urzędowy Wydziału Oświecenia Publicznego” (dalej: DzUrz WOP) 1928, nr 6, poz. 123.

¹¹ „Dziennik Ustaw Śląskich” (dalej: DzUŚl) 1933, nr 15, poz. 27. Por. P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 70.

¹² P. BARCZYK: *Śląski Instytut Rzemieślniczo-Przemysłowy jako główny ośrodek szkolenia kursowego w województwie śląskim*. W: *Oświata na Śląsku. Potrzeby, organizacja, rozwój 1922—1939*. Red. W. BOBROWSKA-NOWAK. Katowice 1984, s. 74; P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 30, 32, 34—36.

zawodowej. Była to decyzja szczególnie ważna, niemająca tradycji w polskim prawie ani polskich wzorców. Uczyniono tak, by przeciwdziałać korzystaniu przez polskich robotników z kursów niemieckich, organizowanych w pobliskich, ale niemieckich miastach: Bytomiu i Gliwicach. Nauczycielami na takich kursach byli absolwenci śląskich seminariów nauczycielskich, polskich politechnik w Warszawie i we Lwowie oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego. W drugiej połowie lat 30. XX wieku tenże Instytut Rzemieślniczo-Przemysłowy organizował także zamknięte kursy przyfabryczne na zamówienie poszczególnych przedsiębiorstw, m.in. firmy Liquoze S.A. w Bieruniu Starym i huty „Pawła” w Żorach¹³.

Funkcjonujące na ziemiach polskich do 1932 roku szkoły zawodowe niższe, średnie i ponad średnie charakteryzował różny status, poziom i czas nauczania. Występował między nimi brak drożności nauczania oraz duże zróżnicowanie w zakresie kierunków kształcenia, bo wyodrębniano szkoły typu: przemysłowego, handlowego, rolniczego, ogrodniczego oraz gospodarstwa domowego. Różna była w nich również odpłatność za naukę (także w szkołach państwowych), a ich usytuowanie — głównie w dużych miastach — spowodowało, że wielu uczniów dojeżdżało do szkoły lub mieszkalo na tzw. stacji. Ponadto niektóre kręgi polskiego społeczeństwa nie dostrzegały potrzeby kształcenia zawodowego młodych kadr dla potrzeb handlu i prowadzenia własnego gospodarstwa. Wszystko to powodowało, że znaczna część młodzieży nie mogąc się uczyć i zdobywać stosownych kwalifikacji zawodowych, podejmowała pracę jako robotnicy niewykwalifikowani.

Do czasu reformy z 1932 roku w funkcjonujących na obu terenach nielicznych szkołach zawodowych niższych, przyjmujących uczniów w wieku 15 — 16 lat, ale legitymujących się ukończoną 4. bądź 5. klasą szkoły powszechnej, nauka trwała 2 — 4 lata i kończyła się egzaminem czeladniczym. Do trzyletnich niższych szkół handlowych przyjmowano tych, którzy mieli ukończoną 6. klasę szkoły powszechnej, oraz absolwentów tzw. gimnazjum niższego. Z kolei do zawodowych szkół średnich (z nauką trwającą 3 — 5 lat), dających tytuł technika, przyjmowano absolwentów siedmioletnich szkół powszechnych oraz tych, którzy ukończyli 6 jej klas bądź pierwszy rok nauki gimnazjum wyższego. Natomiast szkoły na poziomie ponad średnim, dające tytuł technologa, przyjmowały uczniów po 3. klasie gimnazjum wyższego, a nauka w nich w systemie semestralnym trwała 3 — 3,5 roku. Funkcjonowały też dwu- lub trzyletnie szkoły mistrzów, głównie dla czeladników, by mogli awansować, oraz kursy dla absolwentów szkół różnego typu (najczęściej jednoroczne), mające lepiej ich przygotować do wykonywania zajęć i obowiązków zawodowych¹⁴.

¹³ APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2589, Sprawozdanie Śląskiego Instytutu Rzemieślniczo-Przemysłowego w Katowicach za rok 1930.

¹⁴ Por.: J. MIĄSO: *Szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce w latach 1918—1939*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1972, t. 15; J. PLATA: *Rozwój szkół zawodowych w województwie śląskim w latach 1922—1966*. Warszawa 1967.

W roku szkolnym 1923/1924 funkcjonowało w Rzeczypospolitej 757 szkół doksztalcających, do których uczęszczało ponad 90 tys. uczniów. W roku 1931/1932 było ich 733 z 103 927 uczniami, a w roku 1936/1937 funkcjonowało już tylko 613 placówek, do których uczęszczało 97 474 uczniów¹⁵.

W roku szkolnym 1922/1923 w województwie śląskim naukę z 4 326 uczniami rozpoczęły 22 szkoły zawodowe, wśród których było 16 placówek typu doksztalcającego¹⁶. W roku 1929/1930 w województwie śląskim szkół doksztalcających było 43¹⁷. Natomiast w 1931 roku w 41 szkołach zawodowych uczyło się 3 956 uczniów, a w 334 placówkach doksztalcających — 35 234 młodzieży i dorosłych¹⁸.

Brak odpowiednich danych nie pozwala określić liczby zagłębiowskich placówek tego typu na początku lat 20. XX wieku. Wiadomo natomiast, że w 1931 roku funkcjonowało w Zagłębiu 28 szkół zawodowych i 11 doksztalcających. W śląskich placówkach tego rodzaju naukę pobierało 81% ogółu uczniów śląskich, a w zagłębiowskich zaledwie 5,7% dzieci i młodzieży z tego terenu¹⁹. W województwie były to przeważanie szkoły koedukacyjne (ponad 40%), a w Zagłębiu — szkoły dla dziewcząt (39,3%). Większość śląskich i zagłębiowskich szkół zawodowych należała do placówek prywatnych (odpowiednio: 52,7% i 74%), do nich też uczęszczało najwięcej uczniów (56,3% i 71,4%), z kolei śląskie placówki doksztalcające należały do jednostek prowadzonych przez władze samorządowe (73%), gromadzących 44% uczących się. Tych ostatnich w Zagłębiu nie organizowano. W obu regionach najwięcej funkcjonowało szkół z trzyletnim okresem nauki.

W 1931 roku w województwie spośród 41 szkół typu zawodowego, 3 pozostawały jednostkami o poziomie ponad średnim, 4 należały do średnich zawodowych, 14 do szkół niższych zawodowych, a 20 — do tych, które proces nauczania realizowały w postaci rocznych lub dwuletnich kursów zawodowych. Z kolei w Zagłębiu funkcjonowała tylko 1 szkoła ponad średnia, 4 placówki średnie zawodowe, 14 niższych zawodowych, a 9 należało do grupy szkół prowadzących działalność na kursach zawodowych o różnym czasie nauki²⁰. Uwzględniając kierunki kształcenia, w województwie najwięcej było szkół handlowych, bo 34,1%, natomiast przemysłowych różnego rodzaju — tylko 29,2%. W Zagłębiu przewagę nad placówkami handlowymi (25%) miały szkoły i kursy

¹⁵ P. BARCZYK: *Drugi rozwoju...*, s. 60, tab. 7.

¹⁶ A. GLIMOS-NADGÓRSKA: *Szkolnictwo i oświata pozaszkolna*. W: *Województwo śląskie...*, s. 488, tab. 8.

¹⁷ Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Śląskiego. 26 posiedzenie III Sejmu Śląskiego z 9 I 1933 roku. Łam 24. Por.: P. BARCZYK: *Realizacja funkcji dydaktyczno-wychowawczej przez doksztalcające szkolnictwo zawodowe w województwie śląskim w latach 1922—1939*. W: *Wychowanie i praca młodzieży...*, s. 153.

¹⁸ Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoły w Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/1931*. Zebrał i oprac. M. FAŁSKI. Warszawa 1933, s. 610—613, 640—645.

¹⁹ Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoły Rzeczypospolitej...*, s. 580—587, 635.

²⁰ Za podstawę do takiego podziału szkół przyjęto czas trwania nauki.

przemysłowe (67,8%). Należy podkreślić, że w województwie szkoły przygotowujące do pracy w handlu — wszystkie prywatne z nauką 1 lub 2 języków obcych — nazywano szkołami handlowymi lub kupieckimi, a w Zagłębiu — wyłącznie handlowymi.

Zestawienie danych dotyczących śląskich i zagłębiowskich szkół prowadzących działalność dydaktyczno-wychowawczą w 1931 roku zamieszczono w tabelach 1—4.

Tabela 1

**Liczba szkół i kursów zawodowych funkcjonujących w województwie śląskim
i w Zagłębiu Dąbrowskim w 1931 roku**

Wyszczególnienie		Województwo śląskie		Zagłębie Dąbrowskie	
		liczba	procent	liczba	procent
Rodzaj szkół ze względu na płeć uczniów	męskie	13	31,8	9	32,1
	żeńskie	11	26,8	11	39,3
	koedukacyjne	17	41,4	8	28,6
	ogółem	41	100,0	28	100,0
Powierzchnia budynków [m ²]	własnych	31590	88,7	8133	24,0
	dzierżawionych	4015	11,3	25697	76,0
	ogółem	35605	100,0	33830	100,0
Czas trwania nauki	3—11 miesięcy	5	—	2	—
	1 rok	11	—	4	—
	2 lata	4	—	3	—
	2—3 lata	2	—	—	—
	3 lata	12	—	14	—
	4 lata	4	—	4	—
	4—8 lat	3	—	1	—

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930/31*. Zebrali i oprac. M. FALSKI. Warszawa 1933, s. 580—583, 586—587, 610—613, 640—645.

Określając podobieństwa i różnice w rozwoju wybranego rodzaju szkolnictwa na porównywanych terenach, należy zwrócić uwagę na fakt, że doksztalcenie zawodowe młodocianych zatrudnionych w zagłębiowskich kopalniach węgla kamiennego realizowano inaczej niż w województwie śląskim. W Zagłębiu nie organizowano szkół doksztalcących o profilu górniczym, a przysposobienie kandydatów do węglowego przemysłu wydobywczego odbywało się głównie w formie niezinstytucjonalizowanej — na zasadzie dobrowolnych, a nawet nieświadomych form pouczeń tzw. doświadczonych górników²¹. Do zawodu górnika profesjonalnie przygotowywano jedynie w dąbrowskiej „Sztymarce”.

²¹ S. ADAMEK: *Inicjatywy społeczno-pedagogiczne w górnictwie na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim (od początku XIX wieku do 1975 roku)*. Katowice 1997, s. 111.

Tabela 2

**Zestawienie liczby szkół zawodowych funkcjonujących w 1931 roku
w województwie śląskim i w Zagłębiu Dąbrowskim według kierunków kształcenia**

Rodzaj szkół	Województwo śląskie	Zagłębie Dąbrowskie
Przemysłowe	12	19
Handlowe i kupieckie	14	7
Rolnicze i ogrodnicze	6	—
Gospodarstwa domowego	5	1
Artystyczne	4	1
Razem	41	28

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930/31*. Zebrał i oprac. M. FAŁSKI. Warszawa 1933, s. 580—583, 586—587, 610—613, 640—645.

Tabela 3

**Zestawienie liczby szkół zawodowych, nauczycieli i uczniów województwa śląskiego
i Zagłębia Dąbrowskiego w 1931 roku**

Wyszczególnienie		Województwo śląskie	Zagłębie Dąbrowskie
Szkoly	państwowe	7	3
	prywatne	29	24
	samorządowe	5	1
	razem	41	28
Nauczyciele w szko- łach	państwowych	213	92
	prywatnych	326	194
	samorządowych	79	6
	razem	618*	292
Uczniowie w szkołach	państwowych	1177	879
	prywatnych	2277	2301
	samorządowych	552	41
	razem	3956	3221

* Razem z pracującymi na kursach organizowanych przez te szkoły.

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930/31*. Zebrał i oprac. M. FAŁSKI. Warszawa 1933, s. 580—583, 586—587, 610—613.

Tabela 4

**Liczba szkół doksztalających i uczniów uczęszczających do nich w 1931 roku
w województwie śląskim i Zagłębiu Dąbrowskim**

Wyszczególnienie		Województwo śląskie	Zagłębie Dąbrowskie
Szkoly	publiczne	53	9
	prywatne	36	2
	samorządowe	244	—
	razem	333	11
Uczniowie w szkołach	publicznych	17102	1591
	prywatnych	2601	332
	samorządowych	15531	—
	razem	35234	1923

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: *Szkoly Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930/31*. Zebrał i oprac. M. FALSKI. Warszawa 1933, s. 640—645, 635.

Jak już wspomniano, zatrudnianie w przemyśle wydobywczym młodocianych zrodziło potrzebę ich doksztalania, co uregulowano rozporządzeniem z 31 grudnia 1924 roku. Zgodnie z jego postanowieniami, wszyscy młodociani zobowiązani byli uczęszczać do szkoły, a pracodawcy odpowiadali za wypełnianie tego obowiązku²². Jednak występujące trudności z realizacją tych postanowień (m.in. z powodu pracy na zmiany, złośliwości przełożonych, przemęczenia i niedostrzegania potrzeby uczenia zatrudnianej do pracy młodzieży) powodowały, że początkowo skupiono uwagę na likwidacji analfabetyzmu. Ożywione działania w tym zakresie w latach 1923—1927 prowadził Powiatowy Związek Komunalny, a funkcjonujące w Będzinie, Dąbrowie Górniczej i w Sosnowcu trzyletnie szkoły doksztalające zawodowe, miały na celu doksztalanie terminatorów w rzemiośle, w przemyśle lub w handlu. Przyjmowano do nich uczniów, którzy ukończyli 14 lat i 4 klasy szkoły powszechnej. Trzeba wspomnieć, że już 3 marca 1921 roku, czyli trzy lata przed prawnym uregulowaniem kwestii doksztalania małoletnich, Rada Miejska Sosnowca wydała statut o przymusie szkolnym dla młodzieży pracującej — także w kopalniach węgla kamiennego. Z tych więc powodów przygotowanie do pracy w zagłębiowskich kopalniach zaczęto realizować na sporadycznie organizowanych kursach szkoleniowych. Jednak właściwe przygotowanie młodocianych do zawodu odbywało się przede wszystkim w toku praktycznego zdobywania umiejętności górniczych, już podczas wykonywania pracy zarobkowej. W zależności od wieku małoletniego rozpoczynającego pracę, okres zdobywania podstawowych kwalifikacji wydłużał się, przekraczając niekiedy wiek młodociany. Lepsze warunki do

²² „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: DzU) 1925, nr 4, poz. 40.

bezpośredniego zapoznawania się z pracą na dole stwarzyły mniejsze kopalnie. Należy jednak podkreślić, że takowe „terminowanie” nie dawało podstaw do pełnego zapoznania się z pracą górniczą w zakresie różnych specjalności²³. Warto też wspomnieć, że liczba młodocianych zatrudnionych w zagłębiowskich kopalniach w 1923 roku wynosiła 1,9% ogółu zatrudnionych, a w 1937 roku spadła do 0,1%²⁴.

Natomiast w województwie od 1929 roku rozpoczęły działalność — pod patronatem Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych przy współudziale Wyższego Urzędu Górniczego i Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego — doksztalcające szkoły górnicze. Utworzono ogółem 40 takich placówek w różnych miejscowościach województwa, m.in. w Katowicach, Królewskiej Hucie oraz w kilku miastach powiatów: świętochłowickiego, pszczyńskiego, tarnogórskiego i katowickiego²⁵. Były to szkoły dwuletnie, a obowiązek nauki rozpoczynał się z dniem podjęcia pracy i trwał do czasu ukończenia 18. roku życia. Według ustanowionych planów i przepisów nauczania, na naukę przeznaczono w nich 200 godzin lekcyjnych rozłożonych na 20 tygodni, w systemie nauki co drugi tydzień²⁶. Uczniom tych szkół przekazywano wiadomości teoretyczne dotyczące pracy w górnictwie, a także niewielki zakres wiadomości ogólnokształcących²⁷. Szkoły te nie cieszyły się jednak popularnością wśród polskiej młodzieży. W roku szkolnym 1935/1936 zostały zlikwidowane²⁸, m.in. z powodu zmniejszenia zatrudnienia młodocianych w okresie kryzysu gospodarczego. Placówki te pełniły ważne zadania dydaktyczno-wychowawcze, tym bardziej że nauczycielami byli w nich polscy inżynierowie-górnicy pracujący w kopalniach.

W Zagłębiu nie funkcjonowało także szkolnictwo rolnicze, bo ani władze województwa kieleckiego, ani miejscowe ośrodki samorządowe nie dostrzegały zasadności podnoszenia kwalifikacji rolniczych miejscowej ludności. Natomiast szkolnictwo tego typu było szczególnie rozwijane w województwie śląskim. Do najbardziej znanych placówek kształcenia rolniczego należały szkoły działające w Cieszynie, Lublińcu i Rybniku. Finansowano je z funduszy Skarbu Śląskiego,

²³ S. ADAMEK: *Społeczno-pedagogiczne...*, s. 90—92.

²⁴ Ibidem, s. 65.

²⁵ APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2364, Pismo Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych do Wydziału Oświecenia Publicznego. Por. S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 109.

²⁶ APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2364, Plany nauki w doksztalcających szkołach górniczych Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych w Katowicach z 1929 roku; S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 110.

²⁷ APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2364, Pismo Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach do Wydziału Oświecenia Publicznego z 8 VII 1929 roku.

²⁸ S. ADAMEK: *Tendencje rozwojowe wprowadzania do pracy i zawodu górnika w latach 1918—1975*. W: *Oświata na Śląsku...*, s. 94. Por.: IDEM: *Początki nowoczesnego szkolnictwa technicznego jako wyraz potrzeb Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego*. W: *Kierunki działalności pedagogicznej na Śląsku w latach 1922—1939*. Red. W. BOBROWSKA-NOWAK. Katowice 1982.

a szkoły rolnicze żeńskie w Strumieniu i Starej Wsi prowadziły działalność dzięki finansowemu wsparciu Śląskiej Izby Rolniczej²⁹. W placówkach tych młodzież uczyła się przedmiotów z 4 grup tematycznych: ogólnokształcącej, przyrodniczej, zawodowej i zawodowo-pomocniczej. W latach 1922—1939 absolwentami szkół rolniczych podległych Śląskiej Izbie Rolniczej zostało około 3 tys. uczniów. Natomiast różne kursy organizowane przez Śląską Izbę Rolniczą, Ministerstwo Rolnictwa i organizacje młodzieżowe — ukończyło około 1 400 osób³⁰. Dziewczęta śląskie uczęszczały również do dwu- lub trzyletnich szkół wychowania rodzinnego, m.in. w Buczu i w Górkach Wielkich³¹.

Jedną z najbardziej znanych i zasłużonych szkół średnich funkcjonujących w Zagłębiu Dąbrowskim była wspomniana wcześniej, a założona w 1889 roku przez Jana Hempla i Wincentego Chorostowskiego — Państwowa Szkoła Górnicza i Hutnicza im. S. Staszica z siedzibą w Dąbrowie Górniczej³². Dąbrowska szkoła kształciła wysokiej klasy kadry techniczne, głównie dla uprzemysłowionego terenu zagłębiowskiego oraz polskiej części Górnego Śląska³³.

W 1922 roku na terenie Górnego Śląska, który wszedł w skład województwa śląskiego, uruchomiono dwie szkoły z polskim językiem wykładowym, kształcące polską kadrę techniczną na potrzeby przemysłu. Były to: Państwowa Szkoła Przemysłowa i Szkoła Górnicza w Bielsku, którą do 1939 roku ukończyło 2 211 uczniów³⁴, oraz Szkoła Górnośląskiego Związku Przemysłowców Górniczo-Hutniczych w Tarnowskich Górach³⁵. W tej ostatniej nauka trwała początkowo 2, a od 1925 roku — 3 lata. Zlikwidowano ją 1 lipca 1933 roku z powodu braku funduszy. Jej zadania przejęła — w wyniku połączenia byłej szkoły w Tarnowskich Górach i Szkoły Górniczej przeniesionej z Wieliczki do Katowic³⁶ — Państwowa Szkoła Górnicza, utworzona w Katowicach w 1933 roku. Powstała ona na skutek starań m.in. Unii Polskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego.

Natomiast gdy starania o otwarcie politechniki w województwie nie przyniosły pożądaných rezultatów, na mocy uchwały Sejmu Śląskiego z 11 lutego 1925 roku,

²⁹ DzUŚl 1928, nr 3, poz. 5. Por. F. SERAFIN: *Wieś śląska w latach międzywojennych*. Katowice 1977, s. 232—233.

³⁰ G. JELONKIEWICZ: *Formy przygotowania do pracy na roli młodzieży śląskiej w latach 1918—1939*. W: *Wychowanie i praca młodzieży...*, s. 103—141; G. KEMPA: *Pozaszkolna edukacja zawodowa dorosłych rolników w województwie śląskim w latach 1922—1939*. W: *Oświata na Śląsku...*, s. 60—71.

³¹ Por.: *Bucze harcercie*. Warszawa 1938; L. KOHUTEK: *Szkolnictwo na Śląsku*. „Wiadomości Gospodarcze” 1938, nr 1.

³² J. MIĄSO: *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815—1915*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 204; S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 54.

³³ S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 45.

³⁴ P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 98.

³⁵ Ibidem, s. 98. Natomiast według S. ADAMKA (*Inicjatywy...*, s. 52—53) nosiła ona nazwę Polsko-Górnośląska Szkoła Górnicza w Tarnowskich Górach.

³⁶ S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 54.

otwarto w Królewskiej Hucie — 1 marca 1925 roku³⁷ — średnią szkołę techniczną i mechaniczną o nazwie Wojewódzka Szkoła Mechaniczna i Hutnicza³⁸, kształcąca polską kadrę techniczną, a zwłaszcza mistrzów dla przemysłu hutniczego i instruktorów do szkół zawodowych.

Należy dodać, że szkoły górnicze w województwie i w Zagłębiu — tak jak przed 1914 rokiem — włączały do wymogów programowych obowiązek odbycia w okresie wakacyjnym praktyk w zakładach pracy, jako formę uzupełniającą kształcenie. Na praktyki uczącą się młodzież przyjmowały różne towarzystwa górniczo-hutnicze, a wśród nich Towarzystwo Przemysłowo-Górniczne „Saturn”. Podziałem praktyk na poszczególne towarzystwa zajmowała się w Zagłębiu Rada Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Hutniczych³⁹.

Po przyjęciu przez Sejm Rzeczypospolitej *Ustawy z 11 marca 1932 roku o reformie szkolnictwa* i po wydaniu w tej sprawie rozporządzenia ministra z 21 listopada 1933 roku⁴⁰ przystąpiono do reorganizacji szkolnictwa zawodowego. W pełnym zakresie działania takie podejmowano bezpośrednio w Zagłębiu, a w województwie dopiero od roku 1937 (ze względu na sprzeciw wyrażony w 1933 roku przez autonomiczny Sejm Śląski wobec wprowadzania tzw. warszawskich założeń dotyczących reformy szkolnictwa na obszar nadal autonomicznego województwa śląskiego).

Na podstawie założeń ustawy z 1932 roku szkolnictwo zawodowe podzielono na 4 działy (przemysłowy, handlowy, rolniczy i gospodarstwa zawodowego), a każdy z nich na kilka grup branżowych, te z kolei na poszczególne podgrupy specjalizacyjne. Reorganizację przeprowadzono z zachowaniem następujących zasad:

- niektórym szkołom realizującym nowe programy nauczania pozostawiono stare nazwy;
- wielu szkołom nadano nowe nazwy i wprowadzono nowe plany i programy nauczania;
- zlikwidowano niektóre szkoły starego typu, ale zamiast nich zaczęły funkcjonować nowe placówki, realizujące nowe treści nauczania. Natomiast po wydaniu w marcu 1937 roku *Ustawy o zakładaniu i utrzymywaniu szkół doksztalcających*⁴¹ wydzielono 4 typy szkół realizujących program kształcenia zawodowego w zakresie: przysposobienia zawodowego, kształcenia zawodowego rzemieślniczego, kształcenia zawodowego na poziomie: czteroletniego gimnazjum i dwuletniego liceum zawodowego.

Mimo unifikacji prawnej dotyczącej kształcenia zawodowego, czyli określenia zasad jego organizowania oraz finansowania, a także planów i programów naucza-

³⁷ P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 23.

³⁸ Ibidem, s. 98.

³⁹ S. ADAMEK: *Inicjatywy...*, s. 32—33.

⁴⁰ DzU 1932, nr 38, poz. 389; *Historia wychowania. Wiek XX*. Red. J. MIĄSO. Warszawa 1981, s. 82.

⁴¹ DzU 1937, nr 24, poz. 152.

nia, polskie szkolnictwo zawodowe nadal charakteryzowało się dużym zróżnicowaniem organizacyjnym, utrudniającym pełną drożność kształcenia zawodowego. Władzom śląskim w działaniach reorganizacyjnych prowadzonych na polu zawodowego szkolnictwa handlowego dużą pomoc okazała Izba Handlowa i działająca przy niej Rada Kształcenia Handlowego⁴².

W 1937 roku w dąbrowskiej „Szttygarce” zreformowane szkoły zawodowe kształciły 515 uczniów na trzech wydziałach: górniczym, hutniczym i elektro-mechanicznym. Naukę rozpoczęli również uczniowie w nowego typu Gimnazjum Mechanicznym. Zajęcia dydaktyczne prowadzono w nowym gmachu z pracowniami szkolnymi, wyposażonymi w najnowsze pomoce dydaktyczne, jak również w ćwiczebnej sztolni i hali warsztatowej⁴³. Placówkę tę cechował wysoki poziom kształcenia, osiągnięty m.in. dzięki zatrudnianiu w niej wykładowców ze szkół wyższych z Krakowa. W jej gmachu funkcjonowały:

- stacja geologiczna — będąca placówką naukowo-badawczą zajmującą się badaniem struktury okolicznych terenów górniczych, kierowana przez Stefana Czarnockiego;
- Zakład Badania Minerałów Przemysłowych, wykonujący analizy dla potrzeb okolicznych zakładów przemysłowych pod kierunkiem L. Krauzego;
- muzeum geologiczne prowadzone przez Adama Piwowara i Piotra Przesmyckiego.

Natomiast ćwiczebną kopalnię usytuowano pod obszernym placem szkolnym. Wykorzystując konfigurację terenu, nadano jej postać sztolni mającej wyjście obok kościoła pw. św. Barbary⁴⁴. Funkcjonuje ona do dzisiaj jako część Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej.

W województwie śląskim szkołą podobną do dąbrowskiej „Szttygarki” był zespół szkół o nazwie Śląskie Techniczne Zakłady Naukowe (ŚTZN), zbudowany od podstaw w Katowicach w latach 1928—1931, na wzór dwóch europejskich szkół tego typu: w Wiedniu i w Belgii⁴⁵. ŚTZN należały do największego zespołu szkół w Polsce i były chlubą województwa śląskiego. Ich otwarcie poprzedzono licznymi naradami Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Polskich w sprawie rozbudowy szkolnictwa zawodowego w województwie śląskim i sąsiednim Zagłębiu Dąbrowskim⁴⁶. Budowa tego zespołu szkół kosztowała 12 mln zł (uzyskanych z pożyczki amerykańskiej). Gmach ŚTZN obejmował powierzchnię 172 tys. m² i zawierał 600 różnych pomieszczeń, łącznie z biblioteką. Zgodnie ze *Statutem* i *Programem*

⁴² APKat., UWŚl., Wydział Prezydyalny, sygn. 58, W. MIEDNIAK: *Rozwój szkolnictwa w województwie śląskim*.

⁴³ *Dąbrowa Górnicza. Zarys rozwoju miasta*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice 1976, s. 364.

⁴⁴ J. ZIEMBA: *Dąbrowska „Szttygarka”. Monografia szkoły Górniczej w Dąbrowie Górniczej*. Katowice 1958, s. 161—165.

⁴⁵ P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 161—165.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 102—105.

nauczania zatwierdzonym przez Sejm Śląski, ŚTZN pozostawały zespołem szkół średnich i niżej zorganizowanych, pracujących według polskich planów i programów nauczania⁴⁷. W drugiej połowie lat 30. XX wieku 7 czteroletnich średnich szkół zawodowych kształciło techników różnych specjalności, a w 7 szkołach zawodowych z dwuletnim programem nauczania przygotowanie do zawodu zdobywali mistrzowie wielu specjalności. Uczniowie tych placówek odbywali letnie praktyki zawodowe w górnośląskich zakładach przemysłowych⁴⁸.

W roku szkolnym 1935/1936 funkcjonowało w województwie 25 szkół zawodowych, a doksztalcanie prowadziło 55 różnego rodzaju placówek. Z obu form zinstytucjonalizowanego kształcenia zawodowego korzystało 15 tys. młodzieży i dorosłych⁴⁹. Natomiast w 1937 roku w województwie działalność dydaktyczno-wychowawczą rozpoczęły 3 nowego typu szkoły zawodowe niższe, zwane rzemieślniczymi, w Chorzowie, Cieszynie i Nowym Bytomiu, dla absolwentów szkół powszechnych I stopnia⁵⁰.

W roku szkolnym 1937/1938⁵¹ w Zagłębiu Dąbrowskim zaczęło funkcjonować 7 szkół zawodowych, w tym: dwuletnie liceum handlowe i 6 (3 męskie, 1 żeńskie i 2 koedukacyjne) gimnazjów zawodowych z czteroletnim programem nauczania. Naukę na poziomie gimnazjum prowadzoną przez 118 nauczycieli zdobywało w nich 1 531 uczniów. Najliczniejszą szkołą i jedyną tego rodzaju placówką państwową pozostawała wspomniana Szkoła Górnicza i Hutnicza w Dąbrowie Górniczej. Uczęszczało do niej 23,6% uczniów zagłębiowskich gimnazjów, a uczyło w niej 37,3% kadry pedagogicznej zatrudnionej w tego rodzaju placówkach. 98% uczniów uczęszczających do 6 zagłębiowskich szkół zawodowych było wyznania rzymskokatolickiego, 0,7% stanowili Żydzi, a 1,3% — niekatolicy. Do wspomnianych 6 szkół uczęszczało 57,9% młodzieży męskiej. Opłata w tych placówkach była dość zróżnicowana i wahała się od 25 zł do 55 zł za rok nauki, a w dąbrowskiej „Sztymarce” i Liceum Handlowym — czyli w szkołach państwowych — sięgała kwoty 85 zł rocznie⁵². Dane ilustrujące liczbę uczniów gimnazjów zawo-

⁴⁷ DzUŚl 1931, nr 9, poz. 19; APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2261—2263, Statut, plany i programy nauki ŚTZN.

⁴⁸ DzUŚl 1931, nr 9, poz. 19; APKat., UWŚl. — WOP, sygn. 2261—2263; P. BARCZYK: *Drogi rozwoju...*, s. 109—110.

⁴⁹ J. PRAŻMOWSKI: *Szkolnictwo...*, s. XX.

⁵⁰ P. BARCZYK: *Realizacja...*, s. 153.

⁵¹ Autorka nie znalazła danych, które ilustrowałyby stan szkolnictwa w tym samym roku na obu terenach. Z tego powodu dla szkolnictwa śląskiego podano dane z 1935 roku na podstawie pracy J. PRAŻMOWSKIEGO (*Szkolnictwo...*, s. XX), a dla zagłębiowskiego — z roku szkolnego 1937/1938, na podstawie archiwalnych formularzy sprawozdawczo-statystycznych.

⁵² Obliczenia autorki na podstawie: Archiwum Państwowe Kraków (dalej: APKr), Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (dalej: KOSK), sygn. 100, k. 323—326, 335—338, 1025—1028, 1037—1040, 1097—1100, 1133—1136, 1277—1300, Formularze sprawozdawczo-statystyczne dla szkół i kursów zawodowych na rok szkolny 1937/1938; ibidem, sygn. 100, k. 37—40, 513—516,

Zestawienie informacji o czteroletnich gimnazjach zawodowych

Lp.	Nazwa szkoły i adres (nazwa organizatora i rodzaj)	Rodzaj własności	Podstawa programowa	Liczba		
				w klasach		
				I	II	III
1.	Gimnazjum Kupieckie im. Królowej Jadwigi, Sosnowiec, ul. Zygmunta 7 (Towarzystwo Szkół Średnich, żeńskie)	prywatna	szkoła powszechna II stopnia 6-klasowa	156	88	45
2.	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie, Dąbrowa Górnicza, ul. Królowej Jadwigi 11 (Stowarzyszenie Kupców Polskich, koedukacyjne)	prywatna	szkoła powszechna II stopnia 6-klasowa	111	154	52
3.	Gimnazjum Kupieckie Męskie, Sosnowiec, ul. Bracka 1 (Stowarzyszenie Kupców Polskich, męskie)	prywatna	szkoła powszechna II stopnia 6-klasowa	95	85	nie było
4.	Państwowa Szkoła Górnicza i Hutnicza im. St. Staszica, Dąbrowa Górnicza, ul. Legionów 85 (męska)	państwowa	szkoła powszechna II i III stopnia 6- lub 7-klasowa	91	117	99
5.	Męska Szkoła Handlowa, Sosnowiec, ul. 1-go Maja 25	prywatna	szkoła powszechna III stopnia 7-klasowa	51	44	37
6.	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Kupieckie, Zawiercie, ul. Kościuszki 14 (koedukacyjne)	prywatna	szkoła powszechna III stopnia 7-klasowa	97	73	32
Razem				601	561	265

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: Formularze sprawozdawczo-statystyczne dla szkół i kursów zawodowych sygn. 100, k: 1025—1028; 1133—1136, 335—338, 1097—1100, 323—326; 1037—1040, 1277—1300.

wych, ich nauczycieli, nazwiska dyrektorów oraz wysokość chesnego zestawiono w tabeli 5.

W zreformowanych trzyletnich zagłębiowskich szkołach zawodowych — w 3 żeńskich i tyluż męskich — z których tylko jedna była placówką państwową, jak również na jednorocznych kursach przez nie organizowanych uczyło się 1472 uczniów. Pracowało w nich 112 nauczycieli. Szkoły męskie, do których uczęszczało 55,9% ogółu uczniów, przygotowywały do pracy w zawodach ślusarza, mechanika i stolarza, a żeńskie — w zawodach krawcowej, fryzjerki oraz do pracy w handlu. Katolicy stanowili w tych placówkach 85,7% ogółu uczniów, a Żydzi — 13,7% (pomiędzy do Prywatnej Szkoły Handlowej w Będzinie uczęszczało 85,8% dziewcząt

1049—1052, 1073—1076, 1085—1088, 1289—1292; sygn. 114, Wykazy szkół, których uczniowie uprawnieni są do ulg kolejowych.

Tabela 5

funkcjonujących w Zagłębiu Dąbrowskim w roku szkolnym 1937/1938

uczniów				Liczba nauczycieli	Nazwisko dyrektora	Wysokość rocznego czesnego [zł]
IV	ogółem	chłopców	dziewcząt			
27	316	—	316	18	Augusta Krügerówna	50—55
nie było	317	99	218	18	Marian Walewski	30—40
nie było	180	180	—	13	dr Józef Boruta	25
55	362	362	—	44	inż. Wincenty Wołłejko	85
22	154	154	—	12	Tomasz Płocki	40
nie było	202	92	110	13	Wacław Chrzanowski	30
104	1531	887	644	118		

na rok szkolny 1937/1938. Archiwum Państwowe Kraków, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego,

wyznania mojżeszowego)⁵³. Dane ilustrujące pracę tych jednostek zestawiono w tabeli 6.

W roku szkolnym 1937/1938 funkcjonowało także w Zagłębiu 6 zreformowanych trzyletnich publicznych szkół doksztalcających. Uczyło się w niej 1 310 uczniów, w tym 85% młodzieży męskiej, i pracowało 52 nauczycieli. Spośród uczących się — 16,3% było wyznania mojżeszowego⁵⁴. Informacje szczegółowe dotyczące funkcjonowania tych placówek zestawiono w tabeli 7.

⁵³ Obliczenia autorki na podstawie: APKr, KOSK, sygn. 100, k. 37—40, 513—516, 1049—1052, 1073—1076, 1085—1088, 1289—1292; sygn. 114, Formularze sprawozdawczo-statystyczne...

⁵⁴ Obliczenia autorki na podstawie: APKr, KOSK, sygn. 34; sygn. 100, k. 85—88, 349—352, 1051—1054, 1063—1066, 1147—1150, 1162—1165; sygn. 114, k. 57 A-A1, 122, Formularze sprawozdawczo-statystyczne...

Zestawienie informacji o trzyletnich szkołach zawodowych

Lp.	Nazwa i adres szkoły (rodzaj)	Nazwa wydziałów	Liczba		
			w klasach		
			I	II	III
1.	Prywatna Szkoła Rzemieśniczo-Przemysłowa, Sosnowiec, ul. Kilińskiego 17/25 (męska)	ślusarski	118	133	88
		stolarski	9	11	8
2.	Szkoła Rzemieśniczo-Przemysłowa Zawiercie, ul. Kopalniana 24 (męska)	ślusarsko-mechaniczny	125	65	35
3.	Prywatna Szkoła Handlowa „Centrum Detalicznego i Działalności Kupców”, Będzin, ul. Kołłątaja 123 (żeńska)	handlowy	96	70	24
4.	Prywatna Szkoła Rzemieśniczo-Przemysłowa, Maczki, ul. Krakowska (męska)	ślusarski	114	49	40
		stolarski	9	9	10
5.	Żeńska Szkoła Rzemiosła im. Ks. F. Raczyńskiego, Sosnowiec, ul. Kaliska 23	krawiecki	59	39	30
		fryzjerski	24	18	20
		modniarski	15	8	3
		roczny galanteryjny	9	—	—
6.	Państwowa Szkoła Zawodowa Żeńska, Sosnowiec, ul. Karpacka 2	krawiecki	45	39	30
		bieliźniarski	40	28	22
		roczny trykotażu	30	—	—
		Razem w szkołach	654	469	310
		na kursach	39	—	—

Źródło: Obliczenie autorki na podstawie: Formularze sprawozdawczo-statystyczne dla szkół i kursów zawodowych sygn. 100, k.: 1049—1052; 1289—1292; 37—40; 513—516; 1073—1076; 1085—1088.

Wydatki jednej z takich szkół, tj. Publicznej Doksztalającej Szkoły Męskiej nr 2 w Sosnowcu, wynosiły 6764 zł, z czego 1764 zł (26%) ponosił skarb Państwa, 2754 zł (40,7%) — władze miasta, a pozostałą kwotę pokrywano z opłat uiszczanych przez uczniów. Natomiast wydatki Szkoły Doksztalającej Żeńskiej w Sosnowcu wynosiły 6365 zł, a trzyletniej Szkoły Zawodowej Żeńskiej funkcjonującej także w Sosnowcu — aż 25382 zł⁵⁵.

⁵⁵ APKr, KOSK, sygn. 100, k. 1162—1165, Formularz sprawozdawczo-statystyczny Publicznej Doksztalającej Szkoły Męskiej nr 2 w Sosnowcu; ibidem, k. 1063—1066, Formularz sprawozdawczo-statystyczny Publicznej Doksztalającej Szkoły Żeńskiej w Sosnowcu; ibidem, k. 1085—188, Formularz sprawozdawczo-statystyczny Szkoły Zawodowej Żeńskiej w Sosnowcu.

Tabela 6

funkcjonujących w Zagłębiu Dąbrowskim w roku szkolnym 1937/1938

uczniów			Liczba nauczycieli	Nazwisko dyrektora	Wysokość rocznego czesnego [zł]
ogółem	dziewcząt	chłopców			
339	—	367	31	inż. Waclaw Krzyżkiewicz	75
28	—				
225	—	225	14	inż. Marian Gorzeta	65
190	190	—	12	Regina Majtlis	I rok — 166 II rok — 191 III rok — 227
203	—	231	14	Antoni Śmielewski	75
28	—				
128	128	—	20	Wanda Zakorska	150
62	62	—			
26	26	—			
9	9	—			
114	114	—	21	Barbara Chojecka (p.o.)	45
90	90	—			
30	30	—			
1433	610	823	112		
39	39	—			

na rok szkolny 1937/1938. Archiwum Państwowe Kraków, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego,

W końcu lat 30. XX wieku zagłębiowska młodzież kwalifikacje zawodowe mogła zdobywać lub podnosić, uczestnicząc również w prywatnych kursach doksztalcających. W roku szkolnym 1937/1938 w 13 tego rodzaju kursach (w tym 8 zorganizowanych w Sosnowcu) uczestniczyło 610 słuchaczy, wśród których 58% stanowiła młodzież męska. Trwały one od kilku miesięcy do 2 lat i dawały kwalifikacje do pracy w handlu, księgowości, krawiectwie oraz do pracy biurowej. Opłata za naukę była dość zróżnicowana — w zależności od czasu trwania i rodzaju kursu — wahała się w przedziale od 5 zł do 120 zł, przy czym najdroższe były dwuletni kurs elektromonterski i trzymiesięczny kurs kierowców samochodowych. Kosztowały one

Zestawienie informacji o trzyletnich publicznych szkołach dokształcających

Lp.	Nazwa i adres szkoły	Rodzaj szkoły
1.	Publiczna Szkoła Dokształcająca Zawodowa, Będzin, ul. Małachowskiego 35	koedukacyjna
2.	Publiczna Szkoła Dokształcająca Zawodowa, Czeladź, ul. Miłowicka 109	męska
3.	Publiczna Szkoła Dokształcająca Zawodowa, Dąbrowa Górnicza, ul. Kondratowicza 2	męska
4.	Publiczna Szkoła Dokształcająca Zawodowa nr 1 Przemysłowa, Sosnowiec, ul. Kilińskiego 25	męska
5.	Publiczna szkoła Dokształcająca Zawodowa nr 2 Ogólna Męska, Sosnowiec, ul. Kilińskiego 25	męska
6.	Publiczna Szkoła Dokształcająca nr 3 Handlowa Żeńska, Sosnowiec, ul. Kilińskiego 25	żeńska
		Razem

Źródło: Obliczenie autorki na podstawie: Formularze sprawozdawczo-statystyczne dla szkół i kursów zawodowych sygn. 100, k.: 1051—1054; 85—86; 349—352; 1147—1150; 1162—1165.

odpowiednio: 100 zł i 120 zł⁵⁶. Informacje o zagłębiowskich prywatnych kursach kwalifikacyjnych zestawiono w tabeli 8⁵⁷.

Podsumowując poczynione w artykule rozważania, należy stwierdzić, że w organizacji i w funkcjonowaniu szkolnictwa zawodowego na obszarze województwa śląskiego i Zagłębia Dąbrowskiego dostrzec można zarówno odrębności, jak i elementy wspólne, co wynikało z odmiennej przeszłości historycznej tych ziem, a po 1922 roku również z faktu, że stanowiły one integralną część Rzeczypospolitej Polskiej. Szkolnictwo zawodowe było na obu terenach dość zróżnicowane. Większość tego typu jednostek pozostawała placówkami prywatnymi, a brak właściwego aktu prawnego uniemożliwiał do połowy lat 30. ich unifikację i dostosowanie do nowych potrzeb. Określone uwarunkowania z przeszłości zadecydowały o tym, że w województwie śląskim po 1922 roku uruchamiano różnego rodzaju szkoły i kursy dokształcające. Tych z kolei nie było zbyt wiele w Zagłębiu. W połowie lat 30. na

⁵⁶ Obliczenia autorki na podstawie: APKr, KOSK, sygn. 94, k. 76/1; sygn. 100, k. 85—88, 349—352, 1051—1054, 1063—1066, 1147—1150, 1162—1165, Formularze sprawozdawczo-statystyczne...

⁵⁷ Te szczegółowe dane o szkolnictwie zawodowym i dokształcającym Zagłębia zamieszczono w tabelach 5—8, ponieważ pozyskano je z krakowskich zasobów archiwalnych, a należą do mniej znanych. Podobnych tabel nie sporządzono w odniesieniu do szkolnictwa funkcjonującego w województwie śląskim, bo szkół prezentowanego rodzaju było w nim bowiem znacznie więcej niż w sąsiednim Zagłębiu.

Tabela 7

funkcjonujących w Zagłębiu Dąbrowskim w roku szkolnym 1937/1938

Liczba nauczycieli	Liczba uczniów						Nazwisko dyrektora
	w klasach			ogółem	chłopców	dziewcząt	
	I	II	III				
12	118	140	64	322	272	50	Mieczysław Ocioszyński
6	65	62	38	165	165	—	Edward Bałaziński
13	183	139	52	374	374	—	Jan Rogawski
8	125	52	21	198	198	—	Karol Piotrowski
6	31	46	27	104	104	—	Karol Piotrowski (od roku 1938 — Wiesław Hryczan)
7	58	53	36	147	—	147	Janina Węgrzynówna
52	580	492	238	1310	1113	197	

na rok szkolny 1937/1938. Archiwum Państwowe Kraków, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego,

obu terenach funkcjonowały gimnazja i licea zawodowe, szkoły zawodowe oraz różnego rodzaju szkoły doksztalcające. Najbardziej znanymi placówkami kształcącymi wysoko kwalifikowaną kadrę zawodową były dąbrowska „Szttygarka” i katowickie ŚTZN.

Zestawienie informacji o prywatnych kursach

Lp.	Nazwa i adres kursu (nazwa organizatora)	Rodzaj zajęć
1.	Prywatna Koedukacyjna Szkoła Przystosobienia Kupieckiego, Sosnowiec, ul. Przejazdowa 1 (Stowarzyszenie Kupców i Przemysłowców Sosnowca)	roczna Szkoła Przystosobienia Kupców
		5-miesięczny kurs dla kupców
2.	Kursy Zawodowe Towarzystwa Popierania Szkoły Zawodowej, Sosnowiec, ul. Kilińskiego 17/25 (Towarzystwo Popierania Szkoły Zawodowej)	2-letni kurs elektromonterski
3.	Prywatne Roczne Kursy Handlowe, Będzin, ul. Modrzejewska 44 (Kalma Statler)	roczny kurs dzienny
		półroczny kurs wieczorowy
4.	Koedukacyjne Kursy Handlowe, Będzin, ul. Sączowska 25 (M. Kołaczkowski)	roczny kurs handlowy
		półroczny kurs stenografii
		półroczny kurs pisania na maszynie
5.	Kursy Kroju, Będzin, ul. Kołłątaja 45 (Hersz Lipman Goedsztajn)	1—3 miesiące
6.	Roczny Kurs Księgowości, Dąbrowa Górnicza, ul. Kołłątaja 7 (F. Sikorski)	1 rok
7.	Towarzystwo Kursów Technicznych, Dąbrowa Górnicza, ul. Legionów 85	2-letni obróbki metali
		2-letni dekarcki
		roczny przygotowujący do szkoły zawodowej
8.	Prywatne Kursy Kroju i Szycia, Sosnowiec, ul. Piłsudskiego 14	1 rok
		pół roku
9.	Kurs Kierowców Samochodowych, Sosnowiec, ul. Promyka 3	3 miesiące
10.	Kursy pisania na maszynie, Sosnowiec, ul. Małachowskiego 13	2 miesiące
11.	Prywatne Żeńskie Kursy Kroju i Szycia, Sosnowiec, ul. Piłsudskiego 30	roczny
		półroczny
12.	Prywatne Żeńskie Kursy Kroju i Modelowania, Sosnowiec, ul. Małachowskiego 5a	roczny
13.	Kursy Kroju i Szycia, Sosnowiec, ul. Piłsudskiego 18	6-miesięczny kroju
		6-miesięczny modelowania i szycia
Razem		

Źródło: Obliczenia autorki na podstawie: Formularze sprawozdawczo-statystyczne dla szkół i kursów zawo na rok szkolny 1937/1938. Archiwum Państwowe Kraków, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, sygn.

Tabela 8

funkcjonujących w Zagłębiu Dąbrowskim w roku szkolnym 1937/1938

Liczba uczniów			Nazwisko kierownika	Wysokość miesięcznego czesnego [zł]
chłopców	dziewcząt	ogółem		
21	25	46	Arsne Gottwort	20
75	—	75		
I rok 49	—	49	inż. Waław Krzykiewicz	5
II rok 21	—	21		
6	25	31	Kalma Stater	15
9	2	11		
21	26	47	Michał Kołaczkowski	25—70
2	9	11		
6	14	20		
—	5	5	Hersz Lipman Goedsztajn	75
—	3	3	Franciszek Sikorski	20
26	18	44	inż. Wincenty Wołfejko	10—12
34	14	48		
39	—	39		
—	30	30	Natalia Stypułkowska	po 11,50
—	10	10		
45	2	47	Stanisław Konopka	120
—	5	5	Mieczysław Korzeniowski	25
—	20	20	Florentyna Stypułkowska	60
—	9	9		80
—	6	6	Marianna Nowakowska	10
—	25	25	Irena Zuborowska	90
—	8	8		60
354	256	610		

dowych 100, k.: 1109—1112; 1101—1104; 25—28; 13—16; 1—4; 299—302; 965—968; 989—992; 1001—1004; 1013—1016.

Anna Glimos-Nadgórska

Vocational and training schooling in the Silesian voivodship and Dąbrowa Basin in the interwar period

Summary

A different historical past of the areas that constituted the Silesian voivodship and Dąbrowa Basin made the vocational schooling almost non-existent in this very area. The attempts made in the Republic of Poland to reform the high and grammar secondary schooling put the issue of unifying the vocational schooling away. This type of education that was reopened after 1918, was characterised by a different level and time of teaching, as well as variety, and, at the same time, the lack of educational qualification regulations, and the acceptance of a different curriculum when it comes to starting education therein. The teaching plans for 20 vocational groups were prepared as late as in 1928, but the process of shaping the vocational education started after the act dated on 11 March 1932 had been accepted by the Sejm. The training schooling was well-developed in the Silesian voivodship. The actions connected with the vocational training of teenagers and adults in this area were in charge of the Silesian Craft-Industry Institute in Dąbrowa Basin, on the other hand, the training schools did not exist. The activity was conducted by several vocational schools of different type (mainly private ones). They also organized courses for teenagers and adults at different teaching hours. It was Śląskie Techniczne Zakłady Naukowe in Katowice and Szkoła Górnicza i Hutnicza im. S. Staszica that was the pride in the Silesian voivodship and Dąbrowa Basin respectively.

Anna Glimos-Nadgórska

Berufsschulwesen und Fortbildung in der schlesischen Woiwodschaft und in Zagłębie Dąbrowskie (dt.: Dombrowär Kohlenbecken) in der Zwischenkriegszeit

Zusammenfassung

Unterschiedliche Geschichte der zur schlesischen Woiwodschaft gehörenden und der den Dombrowär Kohlenbecken bildenden Gebiete hatte zur Folge, dass es auf den Gebieten fast kein Berufswesen gab. Die in der Republik Polen vorbereitete Schulreform betraf nur Grundschulen, Gymnasien und allgemeinbildende Oberschulen; die Vereinheitlichung des Berufsschulwesens wurde beiseitegelegt. Die nach 1918 wiederentstandenen Berufsschulen unterschieden sich voneinander in Bildungsniveau, Lehrplan, Unterrichtszeit und in Aufnahmeanforderungen. Erst 1928 wurden für 20 Berufsgruppen entsprechende Lehrpläne ausgearbeitet, doch mit der Schaffung von Berufsschulen konnte begonnen werden, nachdem ein geeignetes Gesetz von dem Sejm am 11. März 1932 verabschiedet worden war. In der schlesischen Woiwodschaft war die Fortbildung gut entwickelt. Sie wurde durch Schlisches Institut für Handwerk u. Industrie beaufsichtigt. Auf dem Dąbrowa Górnicza-Gebiet dagegen existierten keine Fortbildungsschulen; es gab nur einige hauptsächlich private Berufsschulen, in denen verschiedenerlei Kursen für Jugend und Erwachsene veranstaltet wurden. Ein richtiger Stolz der schlesischen Woiwodschaft waren Schlesische Technische Wissenschaftswerke in Kattowitz und des Zagłębie-Gebiets — die Staszic-Berg- und Hüttenschule in Dąbrowa Górnicza.